УДК 812.55:811.111=811.161.2:629.73(045)
ББК 81.2 Англ. я 73

ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНІВ-КОМПОЗИТІВ З ЛЕКСЕМНИМИ МОРФЕМАМИ (на матеріалі англійської та української авіаційних терміносистем)

МЕЖЖЕРІНА Г.В.
Національний авіаційний університет

Стаття присвячена особливостям перекладу українською мовою англійських авіаційних термінів-композитів із запозиченими (*aero-*, *anti-*, *inter-*, *semi-* тощо) і корінними лексемними морфемами (*after-*, *down-*, *off-* тощо). З'ясовано закономірності структурної інтеграції компонентів англійських та українських складних авіаційних термінів, визначено види структурно-семантичних трансформацій, які можуть бути необхідними для точного перекладу цих мовних одиниць. Джерело матеріалу – словники авіаційних термінів та оригінальні наукові тексти.

Ключові слова: авіаційний термін, композит, морфема, семантика, граматичні трансформації.

The article deals with the translation of aviation terms-compounds with loan (*aero-*, *anti-*, *inter-*, *semi-* etc.) and original morphemes (*after-*, *down-*, *off-* etc.) from English into Ukrainian. The regularities of structural integration of components in English and Ukrainian aviation terms-composites were found. The types of structural and semantic transformations in translation were analyzed. The material was taken from dictionaries of aviation terms and original scientific texts.

Key words: aviation term, compounds, morpheme, semantics, grammatical transformation.

Складні за морфемною структурою слова розподілені між відносно автономними термінологічними системами, лексичні конституенти яких слугують для позначення базових і спеціальних наукових понять різних напрямів науки й техніки. Дослідження таких термінологічних угруповань входить до актуальних завдань не тільки термінознавства, а й перекладознавства. Семантичні перетворення, що супроводжують формування терміноелементів, рельєфно виявляються в зіставних розвідках і підтверджують висновок відомого лінгвіста, автора ґрунтовних праць з проблем контрастивної лінгвістики М.П. Кочергана, який наголошував: "Головною причиною незбігу лексико-семантичних систем різних мов є своєрідність дискретизації світу, що відбиває неоднаковий спосіб його пізнання і є першою ознакою самобутності лексико-семантичної системи мови" [4, с. 15].

Відмінності англійського термінотворення від українського якнайкраще виявляє практика перекладу технічного, "авіаційного" тексту. А.Ґ. Ґудманян, Г.Г. Єнчева, В.І. Карабан, Г.Г. Фесенко розглядають питання пошуку відповідностей між термінологічним словосполученням у мові оригіналу і мові перекладу, відтворення морфосинтаксичної структури багатокомпонентних термінів, лінгвокогнітивного моделювання процесу перекладу термінів; у колі нашого наукового інтересу неодноразово були англійсько-українські перекладацькі відповідники на рівні авіаційних абревіатур, складних слів, словосполучень [6; 7]. У статті об'єктом уваги є англійські авіаційні терміни-композити з лексемними морфемами та відповідники до них в українській терміносистемі. Ставимо за мету з'ясувати закономірності в досягненні перекладацької адекватності між авіаційними англійськими та українськими термінами-композитами з лексемними морфемами. Матеріал дібраний шляхом суцільної вибірки зі словників авіаційних термінів та оригінальних наукових текстів.

Обґрунтовуючи ступінь перспективності дослідження в зіставному аспекті таких понять сучасної дериватології, як *словотвірне значення*, *словотвірний тип*, *словотвірна модель*, *спосіб словотворення*, *словотвірна парадигма*, *словотвірне гніздо*, *словотвірна категорія*, М.П. Кочерган дійшов висновку, що одиницею зіставної дериватології можуть бути лише *словотвірна парадигма*, *словотвірне гніздо* та *словотвірна категорія* [3]. Предметом наукових розвідок англійських та американських лінгвістів (N. Fabb, S. Olsen, M. Haspelmath, L. Bauer, G. Booij, A. Bisetto, S. Scalise та ін.) декілька десятиліть слугує структурно-семантична характеристика складних слів в англійській мові. Здійснивши класифікацію англійських складних слів, Антоніетта Бісетто і Серхіо Скелайз помітили, що для побудови композитів здебільшого обирають два іменники або прикметник з іменником, тоді як іншими лексичними категоріями нехтують. Це характерно для моделей поєднання прикметників з прикметниками, іменниками, дієсловами (Adj+Adj, Adj+N, V+Adj, N+Adj), а також для сполук, які містять у своєму складі прийменники, займенники, частки [11, p. 3]. Утворення складних слів з лексемними морфемами належить до непродуктивного типу словотвору. Зауважимо, що розроблена А. Бісетто і С. Скелайзом класифікація моделей словоскладання за принципом продуктивності відбиває загальну, інтерстильову, картину англійського компаундингу, але не є абсолютно релевантною для окремих його секторів, зокрема й для утворення термінів-композитів. Зіставлення структурних типів англійських авіаційних термінів дало змогу виявити, що сполуки, які містять у своєму складі прийменники, займенники, частки та обмежено представлені в літературній мові, сконцентровані саме в сфері термінологічної лексики й становлять помітний пласт англійської авіаційної терміносистеми.

Аналіз показав, що в англійській авіаційній терміносистемі кожна друга лексемна морфема є запозиченням і сягає грецького або латинського джерела. За зауваженням американського лінгвіста Лорі Бауера, "створення таких слів, як fetology, holograph, teleonomy […] потребує певного знання грецької або латинської мов. Проте не завжди зрозуміло, конкретне слово є неокласичним утворенням чи утворенням змішаного типу" [13, p. 70]. Дослідник вважає, що "межа між неокласичним компаундингом і афіксацією в англійській мові є досить нечіткою", оскільки англійські афікси мають, урешті-решт, іноземне походження [13, p. 70]. В американській лінгвістиці лексемні морфеми – запозичення з класичних мов називаються "semi-words" (термін С. Скелайза), що дослівно означає "напівслова", або "напівлексеми". Як показав аналіз, в авіаційних термінах-композитах лексемними морфемами типу "semi-words" є *aero-*, *anti-*, *inter-*, *semi-*, *single-*, *multi-*, *super-*, і майже всі вони вступають у відношення сталого ототожнення з українськими еквівалентами (*аеро-*, *авіа-*, *анти-*, *між-*, *напів-*, *одно-*, *багато-*, *мульти-*, *супер-*). Морфеми, запозичені англійською та українською мовами з класичних мов, належать до числа інтернаціональних, але незважаючи на це англійські композити, які їх містять, найчастіше перекладаються за допомогою словосполучень або потребують описового перекладу. Попри те що морфеми *aero-* і *аеро-*, *anti-* і *анти-*, *multi-* і *мульти-* мають спільне походження, вони рідко виступають відповідниками при перекладі: *aerostat* – *аеростат*; *aerodrome* – *аеродром*; *aerodynamics* – *аеродинаміка*; *anticyclone* – *антициклон*; *anti-knock* – *антидетонація*. В окремих випадках запозичений компонент поступається місцем питомому: *antiskid* – *протиюзовий*; *multistage* – *багатоступінчастий*; *multichannel* – *багатоканальний*. Композити з лексемними морфемами типу "semi-words" частіше за інші складні слова належать до ендоцентричного типу, а їх переклад супроводжується утворенням структурно-семантичних кальок, що свідчать про внутрішні зв'язки між лексичним складом англійської та української мов. За зауваженням В.М. Ярцевої, "безпосередньо лексичні запозичення або адаптація ідіоматично ізольованих синтаксичних моделей є найбільш зримою, але водночас і найбільш поверховою формою впливу однієї мови на іншу […] Тому показником

більш глибоких процесів взаємодії двох мов можуть уважатися структурно-семантичні кальки, які виникають в одній мові під впливом іншої і зберігають структуру й семантику калькованого зразка" [10, с. 17].

Свого часу О.Д. Мєшков відзначав, що й у вітчизняній, і в зарубіжній лінгвістичній літературі немає єдиної думки стосовно визначення характеру відношень між компонентами складного слова: "Уже саме розмаїття найменувань відношень між компонентами складного слова говорить про складність проблеми: смислові, логічні, семантичні, структурно-семантичні, синтаксичні, синтактико-подібні та інші відношення, при цьому за різними найменуваннями іноді стоять однакові поняття, і, навпаки, одні й ті самі найменування, які застосовують різні автори, відбивають далеко не однакові поняття" [8, с. 143]. Зіставивши судження мовознавців (К. Бругмана, О. Есперсена, О.І. Томпсона, Н.М. Амосової, І.В. Арнольд, М.Д. Степанової, Н.Г. Гутерман, О.С. Кубрякової, Л. Вейсгербера та ін.) з приводу природи зв'язків між компонентами композитів, учений дійшов висновку, що найчастіше відбувається змішування двох основних видів зв'язків – внутрішньослівного опосередкованого синтагматичного зв'язку, "який формує структурно-семантичне значення складного слова", і лексичного взаємозв'язку, "який модифікує лексичне значення складного слова" [8, с. 147]. Із появою нових ідей, теорій, класифікацій ситуація майже не змінилася. А. Бісетто і С. Скелайз, розглянувши класифікації складних слів, запропоновані, починаючи з 1930-х років, Л. Блумфільдом, Ш. Баллі, Г. Марчандом, Ф. Спенсером, Н. Феббом, С. Ольсеном, М. Хаспельматом, Л. Бауером, Г. Буйджем, також відзначили, що кожна з класифікацій спиралася на гетерогенну природу критеріїв, за якими вони були розроблені [11, p. 3]. Учені висунули нову класифікацію, у якій спробували поєднати два основні види критеріїв – граматичний і семантичний. "Специфіка композитів, – пишуть А. Бісетто і С. Скелайз, – полягає в тому, що обидва конституенти пов'язані граматичним зв'язком, який відкрито не виражений. Тому ми хотіли б запропонувати класифікацію, яка однозначно й послідовно ґрунтується на цьому критерії. На граматичні відношення між двома конституентами композита можна спроектувати відношення, які діють у синтаксичних конструкціях, а саме відношення підпорядкування, координації та атрибуції" [11, p. 9]. Складні слова мають бути розбиті на три групи – субординативні, атрибутивні, координативні, які, у свою чергу, ділять на ендоцентричні та екзоцентричні [11, p. 9]. Переваги запропонованої класифікації полягають, зокрема, у тому, що вона водночас враховує морфологічні, синтаксичні і семантичні особливості складних слів.

Ускладнення композиційної структури супроводжується компресією смислу, закріпленням логічного зв'язку, нового в кожному конкретному випадку. За спостереженням С.О. Нікіфорової, композит видається "оптимальним засобом, з одного боку, співвіднесення уявлень для народження нового уявлення, з іншого – для їхнього злиття, яке є джерелом руху смислу, а структурна спаяність елементів слова знову починає вказувати на нерозривність таких смислових зв'язків, їхній константний характер" [9, с. 84]. Багато термінів-композитів з лексемними морфемами виникло унаслідок злиття компонентів словосполучення в єдине ціле. Виявляючи закономірності перетворення словосполучень на складні слова, Л. Бауер відзначав, що на відміну від значення словосполучення значення складного англійського слова не завжди можна вивести зі значень його складників: "Значення словосполучення *black bird* може бути виведене зі значення його елементів і значення конструкції, тоді як значення слова *blackbird* не можна повністю передбачити, виходячи зі значення його елементів" [12, p. 8]. Це правило поширюється і на англійські авіаційні терміни. Композити з англійськими "semi-words" здебільшого утворені від вільних словосполучень. Словосполучення *single stage* є вільним і означає "один етап" або "один ступінь". Залежно від контексту значення правого компонента може варіюватися, але в межах одного семантичного ряду. Семантичне варіювання припиняється з перетворенням словосполучення на композит. При цьому

відбувається не тільки граматичне, а й семантичне зчеплення елементів. Так, композит *single-stage* не допускає ані транспозиції складників, ані семантичного варіювання. Якщо для української мови лексико-синтаксичний спосіб словотвору не характерний і представлений поодинокими випадками лексикалізації словосполучень, то в англійській словотвірній системі він є найпродуктивнішим.

У процесі лексикалізації англійського словосполучення з "semi-words" його правий компонент, який звичайно виражений іменником, майже повністю втрачає свої категоріальні властивості та домінантні семантичні ознаки. Правий компонент англійського складного терміна з лексемною морфемою поза межами композита виконує функцію іменника або дієслова. Напр., правий компонент терміна *semi-span* поза межами композита є іменником зі значеннями "коротка відстань", "інтервал" або дієсловом зі значеннями "з'єднувати береги", "рихтувати міст", "перекривати (щось)".

Але правий компонент може бути виражений не тільки іменником, а й прикметником. Компонент *-tailless*, який входить до складу композита *semi-tailless*, є прикметником зі значенням "безхвостий". У певній композитній рамці (термін О. О. Селіванової) англ. *tailless* перекладається як "безхвостка", і тоді лівий компонент *semi-* буде мати відповідники *напів-* та *коротко-*: *The X-4 was designed to test a semi-tailless wing configuration at transonic speeds* [18, p. 3]. При виборі варіанта перекладу *коротко-* префікс *без-* зникає, а українськими відповідниками до термінологічного словосполучення *semi-tailless wing configuration* слугують *аеродинамічна схема "напівбезхвостка"* та *аеродинамічна схема "короткохвостка"*.

Той самий термін-композит може функціонувати як самостійна лексична одиниця і водночас входити до складу термінологічних словосполучень. У реченні *For a trapezoidal wing, we need to know the semi-span (s), which is the distance from the root to the wing tip, and the chord length at the root (cr) and at the tip (ct)* [20] складне слово *semi-span* ужито як іменник. Проте здебільшого в субмові авіації композит *semi-span* є компонентом словосполучень: *An investigation has been conducted in the NASA Langley 14- by 22-Foot Subsonic Tunnel in order to further the development of semi-span testing capabilities* [16, p. 1]; *Results indicate that the semi-span configuration was more sensitive to variations in standoff height than to variations in floor boundary layer height* [16, p. 1]; *The wind tunnel boundary layer removal system was used for all semi-span data presented in this paper unless otherwise noted* [16, p. 3]; *The semi-span model was tested with no standoff, and 2-inch and 6.4-inch 2-D standoffs* [16, p. 3] тощо. При перекладі термінологічних словосполучень *semi-span testing capabilities*, *semi-span configuration*, *semi-span data*, *semi-span model* компонент *semi-span* переходить у постпозицію: англ. *semi-span testing capabilities* – укр. *можливості тестування напівrозмаху крила*, англ. *semi-span configuration* – укр. *конфігурація напівrозмаху крила*, англ. *semi-span data* – укр. *характеристики напівrозмаху крила*, англ. *semi-span model* – укр. *модель напівrозмаху крила*. Як бачимо, граматичні трансформації торкнулися зміни порядку слів і заміни композита словосполученням.

У результаті аналізу виявлено, що в утворенні англійських авіаційних термінів-композитів задіяні корінні лексемні морфеми *after-*, *down-*, *off-*, *-out*, *over-*, *self-*, *-up*. Відсутність в українській мові фонетично співвідносних еквівалентів до таких морфем, а також те, що завдяки своєму походженню ці морфеми є багатозначними, унеможливлює використання поморфемного перекладу та калькування. Структура термінів, що відповідають екзоцентричним композитам із зазначеними морфемами в мові перекладу, не збігається зі структурою англійських композитів: *afterburner* – форсажна камера; *downlock* – замок випущеного положення (шасі); *pullout* – виведення з пікірування / вирівнювання при посадці. Наприклад, у реченні *An empirical model for self-shedding was created by expanding on the basic methods developed by Fortin… Flemming et al* [17, p. 4] українським відповідником екзоцентричного композита *self-shedding* слугує багатокомпонентне словосполучення *самоскидання льоду з лопатей*

повітряного гвинта. Під час перекладу англійські терміни-композити зазнають повної граматичної трансформації, перетворюючись на терміни-словосполучення, у яких жоден з компонентів не є прямим відповідником до англійської морфеми: *run-off* – бічне викочування; *off-centering* – зміщення центру; *downlatch* – заскочка замка випущеного положення (шасі); *count-down* – процент втрати; *let-down* – зниження; *downlock* – замок випущеного положення (шасі). У реченні *Abrupt nose-down pitching movements should also be avoided* [15] наявний композит *nose-down*, правий компонент якого представлений корінною лексемною морфемою *down*. Незважаючи на прозору семантику кожного з компонентів композита (іменник *nose* "ніс" + лексемна морфема *down* "вниз"), перекладач не може застосувати калькування. У субмові авіації англійський термін *nose-down* має тільки один український відповідник – *пікірування*.

Спільність словотвірної моделі ще не є запорукою того, що можна з упевненістю використовувати той самий спосіб перекладу лексем. Перекладацька рецепція авіаційного терміна передбачає одночасне проведення і семантичного, і словотвірного аналізу. "Відбираючи для семантичного аналізу групу слів, пов'язаних відношеннями похідності, дуже важливо вміти подолати гіпноз зовнішньої форми […] Помістити слово у відповідний словотвірний ряд або, у загальнішому вигляді, виявити для нього місце в системі (якщо, звичайно, воно є) означає наполовину забезпечити його правильний семантичний аналіз" [1, с. 102]. Детально розглянувши методи словотвірного аналізу, В.І. Максимов застерігає, що обрані для зіставлення слова можуть належати до спільного словотвірного типу, але при цьому представляти різні словотвірні моделі [5, с. 74]. Хоча в англійській субмові авіації наявні пари термінів, утворені за однією моделлю (*upstream* і *downstream, upwash* і *downwash, up-rotation* і *down-rotation* тощо), при перекладі відповідники до морфем *down-* і *-up* не будуть збігатися. Напр., у реченнях *The propeller is placed at least one tip radius upstream of the wing leading edge* [14, p. 145], *The actuator model yields safe estimates of the steady flow field downstream of the propeller* [14, p. 148] композити *upstream* і *downstream* мають бути перекладені за допомогою словосполучень *верхній потік* і *нижній потік*, у яких перші компоненти передають значення морфем *up-* і *down-*. Відповідниками до термінів *upwash* і *downwash* слугують словосполучення *скіс угору* і *скіс униз*. Лексичні морфеми *up-* і *down-* були замінені на прикметники та прислівники, при цьому вибір частини мови залежав від семантики лексеми в мові-реципієнті та її здатності сполучатися з прикметниками або прислівниками.

Наявність у складі англійського композита лексемної морфеми греко-латинського походження створює ілюзію придатності поморфемного перекладу. В одних випадках неможливість його застосування зумовлена синтагматичними зв'язками, в інших – особливостями семантичної структури морфеми, ще в інших – конотативним забарвленням морфеми-відповідника. Особливу небезпеку для перекладача становлять терміни, утворені з одного матеріалу, за допомогою тих самих морфем і коренів. Зокрема, не можуть бути перекладені за однією схемою спільнокореневі терміни *multiplex* і *multiplexing* зі спільною лексемною морфемою *multi-*. Відповідником терміна *multiplex* є прикметник *мультиплексний*, а іменник *multiplexing* перекладається як *ущільнення*. Синтаксичний контекст, а саме входження композитів *anti-collision* і *anti-torque* до складу термінологічних словосполучень *anti-collision light* і *anti-torque propeller*, вимагає застосування антонімічного перекладу: англ. *anti-collision light* – укр. *вогні попередження зіткнення*; англ. *anti-torque propeller* – укр. *гвинт, який врівноважує реактивний момент*. Крім того, переклад термінологічного словосполучення *anti-torque propeller* вимагає експлікації, або описового перекладу. Латинська за походженням лексемна морфема *super-* в українській мові має відповідник *супер-*, але в авіаційній сфері він майже не використовується, оскільки лексеми з морфемою *super-* здебільшого конотативно забарвлені. Натомість відповідниками до анг. *super-* виступають

префікси *над-* і *пере-*: *supersonic transport – надзвуковий транспорт*, *supercooled fog – переохолоджений туман*. Інколи відповідник у мові-реципієнті взагалі не містить лексемної морфеми або відповідного префікса: *superchanger – нагнітач*, *турбокомпресор*, *superstall – глибокий зрив*.

Полісемічний характер корінних англійських лексемних морфем визначає складну семантичну структуру лексичної одиниці та співіснування близьких за змістом лексико-семантичних варіантів, що вимагає від перекладача не тільки звернення до широкого контексту, а й спеціальних знань у галузі авіації. Префікс *over-*, який характеризує ступінь дії, у складі композитів може виступати зі значеннями "надлишковий", "суцільний", "який переходить за межі", "який перевищує", що при перекладі викликає появу цілого ряду українських відповідників: *overbooking* – надлишкове бронювання, *overcast* – суцільна хмарність; *overrun* – викочування за межі злітно-посадкової смуги; *overshoot* – переліт при посадці; *overstressing* – перевищення встановлених навантажень. Оскільки основне значення англійської лексемної морфеми виступає в трансформованому вигляді, український відповідник на морфемному рівні відсутній. Переклад композитів з морфемою *after-* ускладнений тим, що значення "позаду", яке є основним в її семантичній структурі, не можна передати за допомогою префікса: *afterburner* – форсажна камера; *afterpart* – кормова частина конструкції. Контекст визначає вибір лексико-семантичного варіанта при перекладі композитів *burnout* і *pullout* з морфемою *out*: *burnout* – прогар, перегоряння, припинення роботи (двигуна); *pullout* – виведення з пікірування, вирівнювання під час посадки. Поєднання багатозначної морфеми з різними коренями завжди дає розмаїту картину перекладних відповідників.

Деякі англійські авіаційні терміни, які містять у своєму складі багатозначну лексемну морфему, виникли внаслідок переосмислення семантики загальновживаних слів – багатозначних композитів з лексемними морфемами. Так, багатозначна морфема *over-* визначила полісемічний характер семантики загальновживаних лексем *overrun* і *overshoot*: у семантичній структурі дієслова *overrun* поєднані значення "переливатися через край", "порушувати дозволені межі або строки", "спустошувати (країну)", а дієслово *overshoot* залежно від контексту може означати "схибити під час стрільби", "помилитись", "стріляти краще (за кого-небудь)", "перевищувати". Перетворившись на авіаційні терміни, ці лексеми зазнали помітної семантичної трансформації: термін *overrun* слід перекладати як "викочування за межі злітно-посадкової смуги", а українським відповідником до терміна *overshoot* виступає словосполучення "переліт при посадці".

Кореляція питомих і запозичених елементів виявляється в узвичаєнні двох відповідників в українській авіаційній терміносистемі – корінної (праслов'янської за походженням) і запозиченої (греко-латинського походження) морфем, які є близькими або абсолютними синонімами. Попри те що в результаті утворюються спільнокореневі лексеми з синонімічними префіксами, їх не завжди можна кваліфікувати як терміни-варіанти й вважати взаємозамінними. Досліджуючи явище синонімії в термінології, І.М. Кочан відзначає, що "терміни-варіанти – це словотвірні синоніми, які позначають тотожні поняття, але мають деякі видозміни форми на рівні афіксації" [2, с. 32]. Морфема *self-* в українській мові знаходить відповідники *само-* і *авто-*, морфема *multi-* – відповідники *багато-* і *мульти-*, морфема *anti-* – відповідники *проти-* і *анти-*: *self-contained landing forecast – самостійний прогноз [погоди] для посадки*, *self-routing – автоматична маршрутизація*; *multitube nozzle – багатотрубне сопло*, *multiplex – мультиплексний*; *anti-icer – протиобліднювач*, *anti-knock – антидетонація*.

Питома й запозичена морфеми в українській авіатерміносистемі перебувають у тісних синонімічних зв'язках, проте вільна взаємозаміна морфем у тексті майже неможлива. Здебільшого на вибір варіанта впливає те, що в англійській мові авіаційний термін-композит змінює свою категоріальну належність залежно від того, чи використовується він як автономний

термін, чи входить до складу термінологічного словосполучення. Так, при перекладі терміна *anti-icing*, який у мові-реципієнті має аналоги *антиобмерзання* і *протиобліднювальний*, перекладач здійснює вибір з опорою на синтаксичний контекст. Якщо композит *anti-icing* входить до складу словосполучень, він виконує функцію прикметника: у реченні *Icing accumulated while the aircraft is in flight; that is, between rotation, when all protection from ground-applied anti-icing fluids ceases, and touchdown* [15] композит *anti-icing* входить до складу термінологічного словосполучення *anti-icing fluid*, що означає "*протиобліднювальна рідина*". Для перекладу терміна *self-adjusting* придатні варіанти *саморегулювання* та *авторегулювання*, але подібна вільна взаємозаміна синонімічних морфем при перекладі авіаційних термінів трапляється вкрай рідко, оскільки морфема-відповідник здебільшого міцно прив'язана до певного терміна. Напр., терміни *багатотрубне сопло* і *мультиплексний* не допускають взаємозаміни синонімічних морфем *багато-* і *мульти-*.

Труднощі для перекладача іноді спричиняє синонімія корінних і запозичених лексемних морфем в англійській авіатерміносистемі. Морфема *anti-* може вступати в синонімічні відношення з префіксом *de-*, і в окремих випадках вони мають один український відповідник. Напр., при перекладі словосполучень *anti-icing fluid* і *de-icer boot* спільнокореневим композитам *anti-icing* і *de-icer* відповідає один прикметник *протиобліднювальний*: *anti-icing fluid – протиобліднювальна рідина*; *de-icer boot – протиобліднювальна подушка*.

Латентні семи, які визначають невеликі семантичні відмінності між синонімічними морфемами *anti-* і *de-*, за певних контекстуальних умов, у певній композитній рамці, активізуються. Паралельне використання в одному контексті, в одному реченні термінів *anti-icing* і *de-icing* у сполученнях з іменниками *capability*, *system*, *equipment*, *procedures* є небезпечним підводним каменем для перекладача-непрофесіонала: *Nevertheless, it is probably a truth that there is never any benefit to be gained from continued operation in icing conditions, regardless of aeroplane de-/anti-icing capability* [15]; *Easily removed by aircraft de-icing systems* [15]; *Finally, design and certification of anti-icing and de-icing equipment is conducted only with respect to the requirements of Appendix C* [15]; *PAS Aircraft Deicing uses Premier de-icer products for de-snowing, de-icing and anti-icing procedures* [19]. Переклад термінологічних словосполучень із композитами *anti-icing* і *de-icing* потребує не тільки перекладацьких навичок й умінь, а й знання спеціальної літератури. При перекладі термінологічних словосполучень з композитами *anti-icing* і *de-icing*, ужитих у наведених вище реченнях, на перший план виходить передавання імпліцитних елементів смислу: англійському *aeroplane anti-icing capability* в українській мові відповідає термінологічне словосполучення *протиобліднювальні можливості літака*, а словосполученню *aeroplane de-icing capability* – українське *здатність літака прибирати лід з поверхні*. Українським аналогом англійського композита *anti-icing* виступає прикметник *протиобліднювальний*, а композита *de-icing* – чотирикомпонентне словосполучення *прибирати лід з поверхні*. Переклад словосполучень *anti-icing equipment* і *de-icing equipment* вимагає застосування прийому лексичних додавань: з англійським *anti-icing equipment* в українській мові корелює конструкція *протиобліднювальне обладнання, яке запобігає утворенню льоду на поверхні літака*, а з англійським *de-icing equipment* – словосполучення *обладнання для прибирання льоду з поверхні*. Експлікації потребує переклад термінологічних словосполучень *anti-icing procedures* і *de-icing procedures*: англ. *anti-icing procedures* – укр. *протиобліднювальні процедури із застосуванням хімічних речовин, які знищують лід на поверхні та запобігають його утворенню*; англ. *de-icing procedures* – укр. *процедури з прибирання льоду з поверхні*. Для перекладу термінологічного словосполучення *aircraft de-icing systems*, значення якого містить імпліцитну інформацію, використання конструкції з прикметником *протиобліднювальний*, що передає лише загальну семантику

терміна без необхідної конкретизації, є абсолютно недостатнім. Англійському *aircraft de-icing systems* в українській мові відповідає шестикомпонентне словосполучення *авіаційні системи прибирання льоду з поверхні*.

Отже, в англійській авіаційній терміносистемі наявні композити з лексемними морфемами греко-латинського походження *aero-*, *anti-*, *inter-*, *semi-*, *single-*, *multi-*, *super-* і композити з корінними лексемними морфемами *after-*, *down-*, *off-*, *-out*, *over-*, *self-*, *-up*. Переклад композитів з морфемами греко-латинського походження супроводжується утворенням неповних словотвірних і семантичних кальок, тоді як поморфемний переклад або калькування обох частин трапляється рідко. Необхідність застосування прийому лексичних додавань здебільшого зумовлена синонімією англійських морфем по лінії окремих значень. Багатозначність корінних англійських морфем і відсутність в українській мові фонетично співвідносних еквівалентів до них переважно унеможливлює використання поморфемного перекладу та калькування і вимагає комплексних лексико-граматичних трансформацій. Пошук українських відповідників до англійських авіаційних термінів-композитів з лексемними морфемами відбувається з урахуванням специфіки механізму термінотворення в обох мовах, дефінітивних параметрів термінів, особливостей спеціалізації формантів, характерних для термінологічних моделей. Двомовні словники авіаційних термінів не встигають фіксувати новотвори в терміносистемі, тому важливо, щоб перекладачі не лише майстерно володіли професійними навичками, а й були обізнаними в новітній спеціальній літературі з авіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды : [монография] / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Школа “Языки русской культуры”, Изд. фирма “Восточная литература” РАН, 1995. – Т. 1 : Лексическая семантика: синонимические средства языка. – VIII с., 472 с.
2. Кочан І. М. Синонімія у термінології / Ірина Миколаївна Кочан // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 32–34.
3. Кочерган М. П. До питання про одиницю зіставного дослідження словотвору / Михайло Петрович Кочерган // Проблеми зіставної семантики. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 302–305.
4. Кочерган М. П. Сопоставительная лексическая семантика: Идеи, проблемы и методы / Михайло Петрович Кочерган // Съпоставително езикознание. – София, 1997. – № 1. – С. 11–22.
5. Максимов В. И. Структура и членение слова : [монография] / Владимир Иванович Максимов. – М. : КомКнига, 2006. – 147 с.
6. Межжеріна Г. В. Трансформація мовних одиниць при перекладі з іноземної мови / Ганна Валентинівна Межжеріна // Південний архів. Філологічні науки. – Херсон : Вид-во ХДПУ, 2002. – Вип. 16. – С. 35–39.
7. Межжеріна Г. В. Переклад українською мовою англійських авіаційних термінів з корінними лексемними морфемами / Ганна Валентинівна Межжеріна // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – К. : Університет “Україна”, 2015. – Вип. 31. – С. 61–71.
8. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке : уч. пос. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Олег Давидович Мешков. – М. : Высшая школа, 1985. – 187 с.
9. Никифорова С. Соположение именных основ как словообразовательная база композита славяно-русского текста / Светлана Никифорова // Linguistica Brunensia. – Publisher : Masarykova Univerzita, 2009. – Vol. 57. – Iss. 1–2. – P. 81–91.
10. Ярцева В. Н. Межъязыковые контакты и стилистическая система языка / Виктория Николаевна Ярцева // Проблемы общего и германского языкознания. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 14–25.

11. Antonietta Bisetto and Sergio Scalise. The classification of compounds [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199695720.001
12. Bauer L. Adjectives, compounds and words // Nordic Journal of English Studies (=Worlds of Words: A tribute to Arne Zettersten). – 2004. – Vol. 3. – N. 1.– P. 7–22.
13. Bauer L. Morphological productivity / Laurie Bauer. – Cambridge : Cambridge univ. press, 2001. – XIII, 245 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Benoit G. Marinus, Marilyne Lino, Walter Bosschaerts. Propeller Installation Effects on a Semi-Span Wing // International Review of Aerospace Engineering (I.RE.AS.E). – Vol. 3. – N. 3 (June 2010). – P. 144–151.
15. Commercial & Business Aviation Advisory Circulars: Guidans Material S742.76(21), S743.98(268), S744.115(31) & S745.124(40). Airborn Icing. Ground/Flight. Training Programmes [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.tc.gc.ca/eng/civilaviation/standards/commerce-circulars-ac0130.
16. Gregory M. Gatlin, Robert J. McGheet. Study of semi-span model testing techniques // 14th Applied Aerodynamics Conference June 17–20, 1996. – 17 p. [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.cs.odu.edu/~mln/ltrs-pdfs/NASA-aiaa-96-2386.pdf
17. Jeremy Bain, Juan Cajigas, Lakshmi Sankar, Robert J. Flemming, Roger Aubert. Prediction of Rotor Blade Ice Shedding using Empirical Methods // AIAA Atmospheric and Space Environments Conference 2–5 August 2010, Toronto, Ontario Canada. – 14 p. [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.toc.proceedings.com/10792webtoc.pdf
18. NASA Armstrong Fact Sheet: X-4 Bantam [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.nasa.gov/centers/armstrong/news/FactSheets/FS-024-DFRC.html
19. PAS Aircraft Deicing [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.pasdeicing.com/PAS-De-icing/usa-equipment.html
20. Wing Area: NASA. Glen REsearch Center [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://www.grc.nasa.gov/WWW/K-12/VirtualAero/BottleRocket/airplane/area.html

Дата надходження до редакції 12.10.2016